

BOLGARSKO SLOVSTVO

Dr. Al. Balabanov, pseučiliški profesor, Sofija

Najstarejši spomeniki bolgarskega slovstva segajo v deveto stoletje po Kristusu. V tistem času je nastalo cirilsko pismo, ki se je s krščanstvom širilo. Najstarejše proizvode bolgarskega slovstva tvorijo ponajveč prevodi v službi cerkve. A že kmalu nato je prišel bolgarski narod pod težak dvojni jarem: duhovno in cerkveno se je moral ukloniti Grkom, politično in gospodarsko je postal turški suženj. Posledica tega je bila, da bolgarsko slovstvo ni imelo nobenih razvojnih možnosti in da je za dolga stoletja zaspalo.

Šele začetkom petega stoletja tega bridkega jeroštva je objavil goreči menih Paisij z gore Atosa svojo rokopisno »Slavobulgarsko zgodovino« (1762), da spomni Bolgare na njih nekdanje kraljestvo, njih lastno duhovno zgodovino, lastno kulturo in slovstvo. Redkokatero delo je našlo tak odjek kakor to. Žal je bilo, kakor vsa slovstvena produkcija tistega časa, pisano v nemogočem, nikjer govorjenem jeziku: v nespretni mešanici raznih bolgarskih narečij, posejani s staroslovanskimi besedami in okrašeni z raznimi papirnimi besednimi obrati in oblikami. — Bolgarskemu slovstvu ni bilo dano, kakor drugim, da se počasi razvija; ostalo je skozi stoletja tako glede vsebine kakor glede obsežnosti brez vsakega učinka. Šele v devetnajstem stoletju so nastopili pomembni pesniki. Temperamentni Petko R. Slavejkov (1827—1895) si je postavil za smoter duhovno prebujenje bolgarskega naroda. Svojo bogato darovitost in svoje mnogostransko slovstveno delovanje je postavil v službo te odločilne borbe zoper grško nadvlado v duhovnih zadevah. Bil je pesnik, pisatelj, publicist, prevajavec, agitator, pamfletist in eden najpomembnejših soustvarjalcev mlade bolgarske države. Vse njegovo pesniško delo je treba presojati le s tega vidika. Dočim je njegov predhodnik Rakovski v svojih obsežnih pesnitvah grešil v bolgarskih izraznih oblikah, je Slavejkov uporabljal z odličnim čutom za pravilnost le najčistejše in najboljše izraze novejših bolgarskih narečij. Že po njegovih prvih poskusih so postala njegova dela nekako slovstveno merilo in nihče se več ni drznil uporabljati po svoji glavi to ali ono narečje za svoje pesnitve ali politične razprave.

Po duhovnem preporodu bi se dalo ločiti razvoj bolgarskega slovstva v dve zgodovinsko in vsebinsko jako različni dobi. Prva stoji v znamenju borbe za politično osvobodjenje,

druga pa je izraz pojavov svobodnega življenja. Toda tudi v tej dobi živi še dalje nekdanji »Sturm und Drang«...

Luben Karavelov (1837—1879) je bil publicist, politik in pesnik. Napisal je nekaj skromnim zahtevam odgovarjajočih socialno političnih pesmi ter ogromno povesti, med katerimi je nekaj prav posrečenih. Popularnost, ki jo uživa Karavelov, pa ni posledica njegove pesniške finese, marveč sugestivnega učinka njegovih pesnitev.

Njegov mlajši sodobnik in sobojevnik, nekoliko kozmopolitsko usmerjeni revolucionar Kristo Botev (1847—1876), je najbolj nadarjena osebnost novejšega bolgarskega slovstva. Dasi je bilo njegovo življenje kratko, je zadovoljalo popolnoma za razvoj njegove genialnosti — in ta pojem je v vsem bolgarskem slovstvu moči uporabiti edino le pri imenu Boteva. Vse njegovo pesništvo je izraz silne upornosti vkljenjenega človeka-pesnika proti jarmu in sramoti. Srd napram vsem mlačnežem in lenobnim, jeza proti vsem, ki nočejo najti moči, da zvalijo jarem suženjstva z ramen. Njegova smrt je bila taka, kakor jo je pridigoval: na vrhu neke balkanske gore je padel v slavo svoje domovine. Njegove pesnitve se odlikujejo po prirodni toploti in prisrčnosti. Skrivnost njegove veličine pa tiči v njegovi plastični oblikovni sili, v njegovem bogastvu prispodob in v njegovi samoniklosti.

Vsestranski predstavnik bolgarskega slovstva je Ivan Vazov (1850—1922). Udeleževal se je s talentom, plodovitostjo in uspehom na vseh poljih leposlovja. V začetku je uporabljal skoraj izključno domorodne motive, pozneje je dajal vedno bolj duška svoji strastni ljubezni do prirode. Napisal je mnogo dobrih povesti iz ožjega bolgarskega sveta in nekaj romanov politične in zgodovinske vsebine. V svojem znamenitem romanu »Pod jarmom« opisuje s svežo nazornostjo in čudovito izvirnostjo poslednje borbe in napore Bolgarov pred osvoboditvijo. Poskusil je svojo srečo tudi na odru, toda šele po otvoritvi Narodnega gledališča l. 1907. je žel s svojimi številnimi historičnimi dramami popoln uspeh. Njegovo najvažnejše odrsko delo se imenuje »V prepadu«. Vazov je in ostane še dolgo največji bolgarski pisatelj, dasi ga v posameznostih poznejši pisatelji prekašajo.

Skoraj istočasno z Vazovom sta delovala K. Velickov (1856—1907), ki se s svojo preveč sentimentalno in nervozno poezijo ni mogel prav uveljaviti, ter St. Mihajlovski (r. 1865), čigar spretno retorične besedne igre v verzih so dolgo navduševale mladino.

Feljtonist Aleks Konstantinov (1863 do 1897) si je pridobil v prav posebni meri naklonjenost čitateljev s svojimi karikaturističnimi okvirnimi povestmi o Baji Ganju (stricu Ganju), kateremu je podtikal vso smešnost in zlobnost manj kulturnih Bolgarov, tako da je postalo ime Baj Ganju naravnost vrstna označba. Njegovo delo je pester biser v bolgarskem slovstvu.

Med novejšimi pripovedniki je posebno zaslovel P. J. Todorov (1879—1916) s svojimi čudovitimi kratkimi idilami, ki prodirajo v najgloblja vprašanja življenja. Najbolj pa so vidne med živečimi mojstri bolgarskega pripovedništva tri osebnosti: Anton Strašimirov, Jordan Jovkov in Elin Pelin.

Anton Strašimirov (roj. l. 1870.) je produktivnejši kot ostali sodobni pisatelji, toda naglost, s katero piše, očitujejo vse njegove povesti, romani in drame, v nervozni negotovosti pri oblikovanju nastopajočih oseb. Barvite in resnično občutene pa so njegove prve krajše novele.

Jordan Jovkov je postal v poslednjih letih jako popularen, zlasti med mlajšimi učitelji. Njegove povesti se odlikujejo po pestrosti prizorov, ki so mnogokrat le v rahli zvezi med seboj. Kljub temu pa so učinkovite in sveže ter spravijo čitatelja v pristno bolgarsko razpoloženje. Poslednje dejstvo je bilo temelj njegove slave.

Elin Pelin (r. 1878), je najfinejši opazovalec, najbolj nadarjeni pripovednik. Vse, kar ustvarja, je zanimivo, napeto, živahno in živo, polno globokega poznanja človeka. Često te njegova elementarna oblikovna sila globoko pretrese. Slike, ki jih podaja, so kakor belo klasje na polju sredi poletja. Način njegovega pripovedovanja je miren; toda baš s to mirnostjo nam zna opisati strašne, časih naravnost grozne duševne viharje. V tem pogledu sta klasični njegovi daljši noveli »Gerazijeve« ter »Nezrela sila«. V njih je podano skoraj s kmetjsko močjo notranje življenje kmeta, njega usoda in beda.

Prav tako globoko je prodrli tudi v dušo otroka ter postal najpopularnejši mladinski pisatelj. **V**se do zadnjega je zbujal v bolgarskem književnem svetu veliko zanimanje Georgi Raičev s primitivnim in časih posrečenim psihologiziranjem v svojih najboljših daljših povestih, kakor n. pr. v »Grehu«. V njem je bilo nekaj povsem samosvojega in povsem neodvisnega od evropske psihološke pripovedniške literature. Zdaj je nekoliko obmolnil, gotovo izčrpan — a ni izključeno, da stoji na kakem križpotju.

Utemeljitelj bolgarskega socialnega leposlovja je nekdanji ljudski učitelj in pisatelj šolskih učnih knjig Todor Vlaikov, svojčas znan kot pisatelj, zdaj pa se njegovo ime ob ministrskih krizah pogostoma imenuje. Izdal je nekaj zvezkov romanov in novel, med katerimi je nekaj takih, ki imajo nedvomno literarno vrednost.

Prav posebno plodovitost je pokazal Dobri Nemirov, ki zlasti v poslednjem času izdaja svoje romane v kratkih presledkih. Njegovi romani — med njimi je »Bratje« najbolj znan — obravnavajo mojstrski socialno življenje; človek bi skoraj dejal: tudi najintimnejše življenje slojev in rodbin v Bolgariji. Postal je pisatelj družbe. — K temu imenu bi rad pristavil še ime Stilian Čilingirova. Pisal je in še vedno piše po obsegu velike pesnitve, ki se časih razvzolja kot romani v verzih ali sonetih, tako n. pr. njegova obširna knjiga »Vlado Bulatov«. A tudi v prozi se je izkazal, zlasti v opisovanju življenja bolgarskih cehov (bratovščin). V delih nazadnje omenjenih dveh pisateljev tiči vselej stremeča, zdrava sodba, ob kateri so se mnogi čitatelji zavzeli. Dobri Nemirov je v rasti in obeta veliko.

Najpomembnejši pesniki novejšega časa so: Penčo Slavejkov (1866—1911), sin pesnika P. P. Slavejkova, Kiril Hristov (r. 1875) in P. K. Javorov (1877—1918). Med njimi je najvidnejši Penčo Slavejkov, ki je pričel delati prej kot vsi ostali z evropskimi pojmi. Njegov žal nedokončani ep »Krvava pesem« je eno najboljširnejših in gotovo tudi eno izmed najbolj v globočino segajočih del bolgarskega slovstva. V jasnih, tenko izklesanih verzih je prikazan narod v najsilnejšem zaletu osvobodilnega boja. Karakterizacija pristne bolgarske biti je temeljno stremenje pesnikovo. A pri tem ne ravna Slavejkov s sovragi kot z zvermi, kakor so to delali skoraj vsi njegovi sovrstniki, marveč kot z ljudmi, ki se na svoj način prav tako borijo za hišo in dom. Razen tega velikega, nekoliko težkega epa, v katerem se navdahnjenje pogostoma menjuje s hladno preračunanostjo, imamo od Penče Slavejkova še mnogo drugih, skrbno izdelanih pesmi, v katerih si stojita borba za najvišje vrednote in trezna preudarnost druga zoper drugo. Da je tako njegova oblikovna sila pod slabim vplivom, ni moči tu preiskovati v podrobnosti. A izza vseh njegovih pesnitev vidimo plemenitega človeka. **K**iril Hristov si je priboril že v svoji zgodnji mladosti s svojimi ljubavnimi pesmimi odlično mesto v bolgarskem slovstvu. On je

utemeljitelj bolgarske umetne erotične lirike. Pozneje je dosegel lepe uspehe s socialno filozofičnimi pesnitvami. Ob tem je seveda njegovo ustvarjanje izgubilo precej svežine in neposrednosti, a jezik mu je postal čistejši, bogatejši, misli so se mu poglobile in zjasnile in njegovo obzorje se je razširilo. Isti vtis napravijo tudi njegovi dramski poskusi v prozi in v verzih. Zlasti je zanj značilno nemorno stremljenje, da bi se izogibal izhojenih poti in njegovo poskušanje v oblikovanju novih ritmov. In baš v poslednjem času je zopet vzplamtela njegova samosvoja ustvarjalna sila, dasi živi daleč od domovine, v prostovoljnem izgnanstvu. Najpomembnejši sad te njegove nove dobe umetniškega ustvarjanja je široko zasnovana pesnitev »Deca Balkana«. Poleg tega se je diviti tudi mnogim njegovim novim globoko občutenim in oblikovno dovršenim krajšim pesmim.

V pogledu oblikovne dovršenosti prekaša vse bolgarske pesnike P. K. Javorov, ki je že s svojimi prvimi pesmimi vzbudil precejšnjo pozornost. Bile so namreč vse lepo izbrušene, lahke, jasne in zveneče; in znal je naslikati smelo podobo ali prikazati pretresljiv prizor iz svoje najožje življenjske okolice. Da se ne izgubi popolnoma v virtuoznosti besedne poezije, ki jo je sam spravil v modo, se je posvetil tragediji modernega bolgarskega rodinskega življenja. Javorov je imel vsepovsodi največji uspeh, tudi tedaj, kadar nihče ni mogel prav umeti, kaj hoče povedati, ali če je bil upravičen dvom, da li sploh kaj hoče povedati. On je predhodnik neke nove generacije pesnikov, ki so po zaslugi njegove oblikovne dovršenosti in njegove drznosti glede originalnih domislic prišli tako daleč, da morejo in smejo brez kazni slediti vsem modam zapadnoevropske lirike. Med bolgarskim izobraženstvom sega slava Javorova do fantastičnih višav, njegove pesmi — celo najpreprostejše — deklamirajo s posebno izumetničenim tragičnim tonom.

Ludmil Stojanov, duhovit pesnik in esejist, je v poslednjih letih bil izredno marljiv ter je spisal nekaj večjih dramskih pesnitev, ki s pesniškega stališča niso nezanimive, vendar bolj za čitanje nego za uprizarjanje prikladne. Njegova posebnost tiči v tem, da ima povedati o sleherni stvari v življenju nekaj posebnega.

Trifon Kunev združuje v sebi dve povsem nasprotujoči si nadarjenosti: na eni strani je rahel in nežen lirik, na drugi pa oster feljtonist ter se kot tak odlikuje zlasti po svojem zdravem humorju.

Poet Todor Trajanov je delal skozi deset let — do pred kratkim — mnogo hrupa — pa nikakor ne za prazen nič — s svojim fantastičnim pesnikovanjem, ki je vse posejano s samimi dragimi kamni. Vse, kar se blešči in lesketa — od diamanta, smaragda, rubina do opala — vse je našlo svoje mesto v njegovih pesnitvah... in povrh še vse barve in barvne nianse tega sveta. Radi tega sicer njegova poezija ni bleščeča in barvita, a vendar se lesketa in omamlja večje in metulje. To je vzrok, da je imelo in še ima njegovo pesnikovanje mnoge in strastne privržence. Tudi posnemovalce. Celo pomembnejši pesniki so podlegli vplivu njegovih smaragdov in topazov. Trajanov sam je nadarjen in zanimiv mož — žal da premnogokrat predobro ve, kaj dela. A kadar ni preračunan, ustvari zares lepe pesmi.

V tako kratkem kurzoričnem pregledu vseknepnega slovstva nekega naroda ne more biti govora o kaki popolnosti. A nikakor ni mogoče prezreti posebnega liričnega talenta, kakršen je Nikolaj Liliev. Treba je omeniti tudi njegov specifični dar, radi katerega uživa med bolgarskim izobraženstvom toliko čast. Njegovo liriko označujejo prav za prav celo tisti, ki so njemu najbližji, za knjižno liriko. Morda je v njegovih pesmih res malo doživljenega in še manj notranje razgibanosti — a tudi na svoj mirni način je umel Nikolaj Liliev ustvariti sanjske, poetične slike. Te slike so prav take kakor sanje — neme in zabrisane — čitatelj ne ve, ali jih čita ali gleda. Vsekakor uživa velik sloves oblikovna plat in pedantični knjižni jezik pesnikov.

Odkdaj so se v bolgarskem slovstvu uspešno udeleževale ženske. Velik sloves in napredek so dosegle med njimi tri: Mara Belčeva, ki se je pojavila pod vidnim vplivom Penče Slavejkova. Njene pesmi so v pretežnem številu lirika prisposodob — slikovita je in preveč naobrazena. Noblesa je pri nji značilna poteza, esna in vsega spoštovanja vredna je pesniška žila Dore Gabé. Razumna, vestna, marljiva in gibčna, bogatih misli in čuvstev, koraka po svoji poti vedno naprej ter osvaja srca Bolgarov. A najbolj očara čitatelja z ljubkimi svojimi domislicami v verzih. O veliki pesniški zrelosti priča njena poslednja zbirka »Zemska pot«.

Ljubavne pesmi so pesnili vsi bolgarski poeti, a mnogi med njimi so ljubezen le opisovali ali se je le dotikali. A prišla je silna strast, močnost doživetih bolečin in sladkosti ljubezni — v pesnici Elizabeti Bagriani. Človek bi mislil, da se bo zlomila pod pezo svoje strastnosti, če bi ne bil baš v tem njen dar, da

mora »povedati, kako trpi«. Tako je dala v svoji obsežni poslednji zbirki »Sveta in večna« (to je ljubezen) izredno silen izraz svojega ognjevitnega temperamenta. Smelo, skoraj predrzno, izbruhne v vsaki boli in vsaki radosti ter potegne vse za seboj — s svojim pesniškim plamenom. Mirno bi smel trditi, da je Bagriana najboljša ljubavna pesem bolgarskega leposlovja, če bi njen polet ne bil tako nenadno in nasilno presekano po nespametnih vplivih neke filološke liričnosti, radi katere se je že mnogo sočnega posušilo.

Tudi dramsko slovstvo je pri Bolgarih v kratkem razdobju zelo napredovalo — zlasti po zgradbi bolgarskega Narodnega gledališča v Sofiji. Najprej so si igralci sami pomagali in naravnost preplavili vse s svojimi proizvodi. Nato so začeli pesniki in pisatelji preobračati v gledališke igre svoje romane in novele, najrajši take z zgodovinsko vsebino. Večina teh priredb je naivna, brez globine in zanosa, vendar je med njimi tudi nekaj prav učinkovitih. Najprej je tu omeniti drame Ivana Vazova: »V prepad«, »Borislav« ter »Bohema« ter Strašimirove: »Vampir«, »Onstran« in »Tašča«. Poetične in dramatične hkrati so igre Petka Todorova, tako »Zidarji«, »Prvi«, »Vila« (Samodiva).

Po vojnah je postal razmah bolgarskega slovstva večji in bogatejši. Krasno sofijsko gledališče je zgorelo. Nova zgradba je mnogo impozantnejša. Živahno gledališko življenje je polagoma nadvladalo vse ostale kulturne panoge. Gledališče je vzbudilo pozornost vsega naroda. Dasi tudi v tej novejši produkciji prevladuje zgodovinski in etnološki značaj, ni moči utajiti dejstva, da drže novi proizvodi — mutatis mutandis — korak z zapadnim dramskim slovstvom.

Vnajnovjšem času se je proslavil Štefan Kostov s svojimi socialnimi in zlasti še s političnimi komedijami. Njegov »Golemanov« je žel največji odrski uspeh, kar jih pomni Bolgarija in ena izmed njegovih starejših komedij »Zlati rudnik«, je bila z ogromnim uspehom uprizorjena celo v Bukarešti.

Tudi nadarjeni novelist Jordan Jorkov se je izkazal s svojo dramo »Albena« kot izvrsten dramski talent. Snov je seveda zopet vzeta iz kmeškega življenja. Le mrvica nečesa mu manjka, da bi stopil čez prag etimologije v kraljestvo resnične dramske pesnitve, v tragedijo duše in socialnega življenja — a vendar je »Albena« prav dobra drama mlade kmetice, ki hoče biti drugačna kot ostale.

Svojimi socialno-zgodovinskimi komadi, ki so bili z velikim uspehom uprizorjeni v Narodnem

gledališču, je obogatil bolgarsko dramsko slovstvo tudi Kosta Mutafov.

Bogato je bolgarsko slovstvo tudi kritikov. Vsem prednjači pred desetimi leti umrli voditelj tedanje bolgarske literature in vladar nad vsemi mnenji dr. Krstev. Za njim je omeniti pred dvema letoma umrlega prof. Bojana Peneva, ki je bil izrazito ostrega temperamenta, pri tem pa pedant in skoraj znanstvenik po svoji metodi. Veliko je bilo priznanje, katerega je postal deležen, a vendar ne gre tajiti dejstva, da je kljub svoji nadarjenosti in vestnosti postopal preveč pristransko.

Potem še profesorja Mihail Arnaudov in K. Galebov. Prof. Mihail Arnaudov ni le učenjak in izkušen kritik, marveč tudi trezen in nikakor ne ozkosrčen. Prav tako se uspešno uveljavlja kot kritik temperamentni, nadarjeni in temeljiti prof. Galebov.

Zelo uvaževan je kot kritik urednik velike bolgarske slovstvene revije »Zlatorog« — Vladimir Vasiljev, s katerim pridno dela in ustvarja krožek mladih, nadarjenih pesnikov. V tem krogu je živahnost in marljivost doma.

Dolga leta je prav tako uspešno deloval znani slovstveni zgodovinar Bošan Angelov in razveseljivo se uvaža na tem polju tudi njegov naslednik v vodstvu Narodne knjižnice, vestni in marljivi Veljko Jordanov. Kot jezikovni kritik bolgarskega slovstva si je pridobil velike zasluge etimolog Mladenov.

Med najmlajšimi kritiki je pohvalno omeniti urednika najboljšega bolgarskega leposlovnega lista »Hiperion« Dimitrija Mitova in izdajatelja znanstvenega in edinega bolgarskega bibliografskega lista Todor Todorova Borova ter izvrstnega gledališkega kritika P. Karševa.

Avtor teh vrstic, univerzitetni profesor dr. Aleksander Balabanov, je primoran omeniti tudi samega sebe. Prestavil je Goethejevega Fausta v bolgarske verze, in skoraj vse starogrške tragedije in komedije, nekaj spevov iz Homerja, Platonove dialoge in tudi sam je spisal mnogo pesmi, povesti, esejev in slovestvenih razprav.

Najzanesljivejši porok za veliko bodočnost bolgarskega slovstva pa ni v tem, samo ob sebi koristnem in mnogo obetajočem udejstvovanju, marveč v življenja zmognosti in v tehtnosti bolgarskega jezika, katerega besedni zaklad in bogastvo oblik sta skoraj neizčrpna. Bolgarski jezik ima čudovito moč, posneti enako pristno kot nazorno komaj slišno šepetanje listja in tuljenja razjarjenega leva.

(Z avtorjevim dovoljenjem prvič v DiSv objavljeno. — Prestavil s.š.)